

**ANGYALFÖLDI AKVÁRIUM:
TÉRÁBRÁZOLÁS ÉS MESEI ALLEGÓRIÁK
TÓTH KRISZTINA *AKVÁRIUM* CÍMŰ REGÉNYÉBEN**

SCHÄFFER ANETT

Bevezetés

Tóth Krisztina *Akvárium* című regénye nagyrészt Budapesten, pontosabban Angyalföld egyik függőfolyosós lépcsőházában játszódik. A szereplők az egyik szobakonyhás lakás szerencsétlen sorsú lakói. A cselekmény a közelebről meg nem határozott ötvenes években kezdődik és a hetvenes években zárul. A szűk lakás lakói alulról figyelik a második világháború utáni világtörténelem eseményeit, így kisebb események kerülnek életük és a regény középpontjába. Kisemberek, kis események egy apró zárt világban. Csupán két történelmi esemény jelenik meg, ám ezek is csak háttérként szolgálnak: az 1956-os forradalom és a gyermekbénulás járvány, ezeken kívül kevés konkrét időpont található a regényben. Horváth Csaba így ír a szereplők történelmhez való viszonyáról: „A lerobbant lakónegyed épület-tömbjének a történelmet csak elszenvető, de annak alakításából és elgondolásából egyaránt kimaradó lakói elképzelni sem tudnak másfajta életet, és igazi szegénységük ebből áll.”¹

A szobakonyhás lakás, bár külön mikrovilágot alkot, nem teljesen különálló tér, szűkössége miatt folyamatosan összekapcsolódik a többi lakással, határai elmosódnak. Az ablaka belülré, a folyosóra néz, így még csak lehetőséget sem ad a kilátásra, egy ideig éjszakánként ajtóként is használják. A vécé a folyosó végén van, a bejárati ajtó igen gyakran nyitva marad, az ágybérlek távozása után az egyik munkahelyről hazahozott kórházi ágy a folyosón áll, melyet az idősebb asszonyok padként, a gyerekek trambulinként használnak. Ez a bezártság a regény alapélménye. A szegény társadalmi osztályokból származó szereplők terei és lehetőségei is rendkívül korlátozottak. A regény világa rendkívül szűkös, főleg zárt terekben játszódik, és ezt a korlátozottságérzést erősíti, hogy főként a gyermekszereplők szemszögéből ismerjük meg a történéseket. A pár évtizeddel ezelőtti angyalföldi világot, a korban a társadalmi osztályok közötti mozgás lehetőségeit, a szegénység, az örök-befogadás kérdéseit járja körül a regény, ám a szöveg középpontjában végig az ábrázolt tér áll. Jelen tanulmányban először az akvárium, mint a térábrázoláshoz is kapcsolódó szimbólum jelentőségével foglalkozom, majd a mesei allegóriákra és a különböző terek, illetve a terek közötti mozgás ábrázolására térek ki.

¹ HORVÁTH 2018, 82.

Akvárium

Az akvárium mint szimbólum újra és újra feltűnik a regény folyamán. Akváriumként értelmezhető az angyalföldi szobakonyhas lakás, amely a kislány Verát befogadó gyermektelen zsidó házaspárnak, Edit néninek és férjének, Jóska bácsinak, illetve Edunak, Edit néni értelmi fogyatékos testvérének ad otthont. A szomszédok belátnak a lakás lakóinak életébe, a lakók pedig csak a lakás ablakain tekinthetnek ki, az egész várost nem láthatják be, a nézőpontjuk korlátozott. Emellett a városrész maga is akváriumként működik, amelyből csak nagy nehézségek árán lehet kilépni, a nyomasztó, klausztrófóba tér magába zárja a lakóit, és a kor társadalmi igazságtalanságait is hordozza. Ahogy Szilágyi Zsófia is megjegyzi, a társasház és az ország is az akváriumhoz hasonlóan zárt tér.² Visy Beatrix szerint „[a] szereplők saját szűkre zárt akváriumukban úszkálnak, ahonnan még a kerület puccosabb vége is egy másik, idegen világnak tűnik, a jelenre, a mindennapokra koncentrálna, épp csak annyi levegővel, amennyi egy átluggatott befőttesüveg tetején érkezik”.³

A szó szerinti akváriumot először Jóska bácsi látja meg a Benkő doktorék lakásában, ahol ez a tárgy szinte megbabonázza őt. Jóska bácsi mindent felülíró vágya lesz a saját akvárium birtoklása, annak megépítése, előkészítése tölti ki a napjait, mintha ezáltal egy saját egzotikus világot is birtokolhatna. Ezt a saját külön világot, a saját térből való kiszakadást erősíti az is, hogy a férfi egy egzotikus halat is vásárolni szeretne, amely néger táncosnőre emlékezteti őt: „Ahogy Jóska bácsi átkelt a kipárnázott kosárral a téren, azon töprengett, hogy a csíkos gurámi egy csókos ajkú néger táncosnőhöz hasonlít. Gurámit birtokolni olyan, mintha egy néger nő táncikálna külön neki, egész nap, egy üvegdobozban.”⁴ A bácsi és néni nem hisz abban, hogy lehetséges volna kitörni jelenlegi helyzetükből, ám az akvárium, egy másik térhez és másik társadalmi osztályhoz tartozó tárgy birtoklása ezt áttételesen mégis lehetővé tenné. Azonban a térből való kilépés még áttételesen sem történhet meg, hiszen amint beereszti a halakat az akváriumba, a férfi szélütésben meghal.

Az akvárium a bácsi halála után Klárimamához, Vera szülőanyjához kerül. A kiszoruló akvárium a pusztuló halakkal egyre hasonlatosabbá válik a környezetéhez, tengerből „évtizedek óta lassan erjedő miazmás mocsár”⁵-rá változik. Klárimamánál az akváriumban az élet hasonló az őt körülvevő városrészhez, mintegy annak mini-atűr mása:

„Az óriási akvárium ködösen gomolygó víz alatti városra hasonlított, föl-le úsztak az algás üveg mögött a guppik. Az algaevő csigák az üvegre tapadtak, és közlelőül úgy néztek ki, mint a szörnyek. A vizet soha senki nem cserélte, a halak között sajátos egyensúly állt be, mint valami élővízben. Ha a kislány felágaskodott, és szárított bolhát szórt be nekik, odagyűltek, keringtek, tüle-

² KÁROLYI 2013, 20–21.

³ VISY 2013, 1321.

⁴ TÓTH 2018, 202.

⁵ TÓTH 2018, 40.

kedtek. Voltak kicsik, és mindig ott lebegett egy-két cafatosan ázó döglött test is, ezekbe a többiek bele-bele csíptek elhaladtukban.”⁶

Horváth az akvárium lakóit a szereplőkkel azonosítja: „[A] regény szereplői pedig egyszerre halak és cafatosan ázó döglött testek, akik tudat nélkül lebegnek a vízben, mert számukra nincsen élet az *Akvárium*on kívül.”⁷

Az akvárium Benkőéknél a kisfiú öröme mellett arra szolgált, hogy elterelje az emberek figyelmét arról, ahogy a disszidálásukra készültek, így az akvárium Amerikát szimbolizálta, Jóska bácsinál a térből való kiszakadás irreális vágyát, Klárimamánál pedig egzotikumra lassan teljesen beleolvad az őt körülvevő térbe, annak miniatűr másává válik. Ahogy az akvárium egy apró különálló világ Angyalföldön belül, úgy válik el Angyalföld Budapest más részeitől.

Mesei allegóriák

Az akvárium azonban emellett a regény utolsó fejezetében Hófehérke koporsójaként is szolgál a Vera gyerekkorából maradt ütött-kopott baba számára. A *Hófehérke* viszonyítási pontként szolgál az egész regényben, a halál, a mozdulatlanságba dermedt világ az *Akvárium* világának alapélménye.

A *Hófehérke* és a *hét törpe* mellett egy másik mese is megjelenik és példaként szolgál a regényben, ahogy azt Takács Ferenc is megjegyzi,⁸ az elalvó, kastélyba zárt királylány, *Csipkerózsika* meséje. Csipkerózsika térbeli bezártsága visszhangzik az *Akvárium* történetének terekbe zárt szereplőiben, de legfőképpen Edu történetében. Edu kedvenc könyve a kórházi könyvtárban a *Csipkerózsika* térbeli mesekönyv változata, ezt a könyvet nézegetve csábítja el a karbantartó a kiszolgáltatott lányt. Csipkerózsika meséjének korábbi változatában, a *Nap, Hold és Talia* címűben a király, mikor rátalál az alvó királykisasszonyra, teherbe ejti őt, de a lány csupán azután ébred fel, miután ikreket szül álmában, és az egyik gyermek kiszívja a szálkát az ujjából.⁹ Az, hogy a karbantartó az értelmi fogyatékos nő helyzetét kihasználva megerősokolja, ezt a történetet tükrözi vissza, hiszen Edu éppúgy nem ért semmit a történetekből, mint az alvó Talia.

Családja Edut egészen terhességéig gyermekként kezeli:

„De hogy is lehetett volna egyáltalán rákérdezni arra, amit Eduval kapcsolatban még soha senki nem hozott szóba, hiszen mindenki úgy tekintett rá, mint valami koravén, csúf kisgyerekre vagy szelíd, de ostoba háziállatra. Most hirtelen bebizonyosodott, hogy Edu igenis nő. Felnőtt, termékeny asszony. Mintha Vera családba érkezésével hirtelen megszűnt volna Edu addig soha

⁶ TÓTH 2018, 13.

⁷ HORVÁTH, 2018, 84.

⁸ TAKÁCS 2013, 117–118.

⁹ BETTELHEIM 2011, 235–236.

meg nem kérdőjelezett gyerekstátusza, és óhatatlanul szembe kellett volna néznie a kínos ténnyel, hogy vannak nemi vágyai.”¹⁰

Ezután többször szóba kerül Edu szexualitása, illetve ügyetlen flörtölése Vera férjével, Lalival, mintha visszavonhatatlanul nővé változtatta volna megszakított terhessége. Bár Edu mit sem tud a terhességről, nem érti, miért vérzik annyira abortusza után, ez a momentum végletesen megváltoztatja, hogy miként tekint rá a környezete. Fogyatékosága miatt gyermeki szerepét felülírja a terhesség által bizonyított női mivolta. Az abortusz értelmezhető a Perrault *Csipkerózsikájában* megjelenő emberevő óriásasszony királyné átértelmezéseként, az eredeti mesében a királyfi anyja szeretné megenni a gyermekeket,¹¹ itt pedig az Edu anyjaként viselkedő Edit néni dönt kénytelen-kelletlen az abortusz mellett. De emellett Edit néni *Csipkerózsika* gyermekre vágyó királynőjére és a *Hófehérke és a hét törpe* gyermeket kívánó szülőjére is emlékeztet az örökbefogadás miatt.

A *Csipkerózsika* azonban nem csupán Eduval, hanem Klárimamával kapcsolatban is megjelenik a regényben, a folyton alvó, mindig elkéső nő azt mondja az unokájának, hogy a cecelégy csípésétől álmokóiban szenved. De az alvás körülményeinek leírása egyébként is gyakori a regényben. Vera és Lali mintha *Csipkerózsika* és a szűk térből *Csipkerózsikát* kimentő herceg torz párjai lennének. Vera vérző lába az esküvő napján jelezheti a megszürt *Csipkerózsika* vérét. Vera, bár új életszakaszba lép, hiszen feleség, majd anya lesz, ébredés és jobb élet helyett ugyanúgy bezárva találja magát egy térbe és helyzetbe, amelyben nem érzi otthon magát. Terhességét is elutasítja, mintha sohasem ébredt volna fel, és kezdte volna meg felnőtt életét. Basile már említett meséjében¹² a gyermek a felszabadító erő, azonban a regényben a gyermek születése csak bezárja Verát az adott térbe, innentől nem is álmódozhat a vágyott disszidálásról és Amerikáról, erre mutat, hogy az angol nyelv tanulását is hirtelen abbahagyja.

Vera terhessége idején Klárimama a *Hófehérke és a hét törpe* gonosz királynőjeként lép színre:

„Klárímama, amikor hírét vette, hogy újra Pesten vannak, mindenféle gusztustalan, gyanús teákat hozott rosszul kimosott üvegekben [...] Ezeket a teákat Vera sose merte meginni, mindig a mosogatóba öntötte az üveg tartalmát, ami néha vizelet-, néha penészszagot árasztott. Meg volt győződve arról, hogy ha meginná a főzetet, rögtön elvetélne vagy meghalna, de legalábbis torzszülöttet hozna a világra [...]”¹³

Vera apja egyáltalán nem kerül szóba a regényben, mint ahogy *Hófehérke* apja sincs jelen a mesében, Lali pedig igen kevésbé vesz részt kislányuk, Vica életében. Jóska bácsi az egyetlen pozitív apafigura, aki védelmezni szeretné Verát szülőany-

¹⁰ TÓTH 2018, 85–86.

¹¹ BETTELHEIM 2011, 237.

¹² BETTELHEIM 2011, 235.

¹³ TÓTH 2018, 265.

jától, Klárimamától is, ahogyan a vadász védelmezi Hófehérkét a gonosz mostohától, aki újra és újra feltűnik az életében. A gonosz mostoha „személyisége a primitív narcizmus szintjén fixálódott”¹⁴, ahogyan Klárimamáé is, aki senkivel sem törődik, csak a saját szokásaival és igényeivel, a kisunokáját is egyedül hagyja azért, hogy hazamenjen megetetni a halakat, korlátolt elméjébe senki más nem fér be. Hófehérkéhez hasonlóan felnövekedve Vera is mindent megtesz azért, hogy vonzó nővé váljon, ám a herceg csókja nem menti meg az üvegekoporsótól.

A mesei allegóriák torz működése mutatja meg, hogy mennyire mássá válnak ebben a térben és korban a mesék. A realista környezetleírásokba épített mesei elemek képtelenek a szokásos működésre, a két műfaji kód összeütközéséből a tér és a korszak miatt csak a realizmus léphet ki győztesen.

Lakások

Edit néni és Jóska bácsi lakásán kívül három másik lakást ismerhetünk meg a regényben, amelyek mind más-másfajta térhez való viszonyt reprezentálnak: Vera és Lali lakását, Klárimama pincelakását és az egykori tanár, Gabi bácsi otthonát.

Vera és Lali lakása jóval modernebb, a szocializmus idején épült panelházak tipikus lakása, távfűtés és saját fürdőszoba van benne, később pedig a telefont is beszerelik. Edit néni számára ez a tér idegen, „átláthatatlan”¹⁵, nagyban különbözik a körfolyosós ház világától. Vera félti a lakást a betolakodóktól, teljesen saját terévé akarja tenni, azonban Lali szabályai miatt itt sem élhet teljesen szabadon. Mikor Edit néni ételt hoz neki, úgy érzi, mintha a néni saját lakása hasonmásává szeretné alakítani a terek:

„Amikor Vera a tányér fölé hajolt, úgy érezte, gyerekkorának utált konyhaszaga gözölög fel alattomosan a tálcáról, hogy átitassa a hajját, a ruháját és az egész otthonát, hogy Edit néni ételhordóban utána hozta ezt a szagot, és most megpróbálja vele elárasztani ezt a lakást is [...]”¹⁶

Az illatok terekhez és személyekhez kapcsolódnak a regényben, Jóska bácsi halála után évekként is érezni lehet a hajszesze szagát a díszpárnákon, Edu testszaga több alkalommal feltűnik, Lali állítja, hogy miután Klárimama ott járt, „bűdös van a lakásban, olyan szag, amilyen az özvegyasszony maszatos cekkereiből szokott áradni”¹⁷. Az illatok jelzik az emberek saját tereit, mintegy animális térhódítóként működnek a regényben.

Klárimama lakása pincelakás, lakója csak alulról szemlélheti a városi világot, éppúgy, ahogy külső szemlélődő lánya életében is. Klárimama nem érti a társadalmi szabályokat, az óvoda és az iskola rendjét, valószínűleg az órát sem ismeri, a napfelkelte és a napnyugta strukturálja a napjait. A *voyeur* a város tetejéről szem-

¹⁴ BETTELHEIM 2011, 213.

¹⁵ TÓTH 2018, 278.

¹⁶ TÓTH 2018, 279–280.

¹⁷ TÓTH 2018, 257.

lél, így mindent lát, ám Klárimama ennek a városi szereplőnek épp az ellentéte, ő mindennek csak az apró részleteit látja, az egészet sohasem. Ezzel szemben a diogenészfalvai Gabi bácsihoz, az egykori tanárhoz tanácsért fordul Edit néni, mintha a térbeli magasságból nagyobb perspektívából látna rá az életükre. Ez azt mutatja számunkra, hogy a tér nem csupán a társadalmi osztály hordozója, hanem a szegényebb szereplők közötti morális, intellektuális viszonyok is térbeli metaforákban mutatkoznak meg.

Gabi bácsi Diogenészfalva, a néhai nyaralótelep, majd nyomortelep megszűnésekor egy régen boltnak használt helyiségbe költözik. A férfi mindkét lakásában egy nagy asztal és hat szék terpeszkedik, melyeken elférnének az elhunyt családtagjai. Gabi bácsi, Edit néni, Jóska bácsi és Edu zsidók, akik bár túléltek a holokausztot, de veszteségeiket, az átélt szörnyűségeket a tereikben, Edu esetében pedig a bőrére tetovált számokban hurcolják. Egyedül Edu járt koncentrációs táborban, ám a néniék lakásában van egy fényképalbum, tele a második világháborúban meghalt rokonok képeivel. Gabi bácsi otthona pedig a múlt megőrzésének színhelye, szeretteinek életét szimbolikusan meghosszabbítja azáltal, hogy megtartja a feleslegessé vált asztalt és a székeket, és magukkal viszi őket újabb lakhelyeibe. Mikor Gabi bácsinak el kell költöznie, és egy régi boltban él, melynek kirakata is van, életét mintegy akváriumban éli, a szomszédok figyelik, hogy mit csinál, és a környék életének is megszokott, fontos szereplőjévé válik. Beleolvad a városi térbe, valódi saját tere, ahová nem látnak be a kíváncsiskodók, azonban csak a galéria, ahol a régi asztalt és a székeket tartja, és ahova végül felköti magát.

Miután Edit néni meghal, Edu a saját ízlésére alakítja Edit néni és Jóska bácsi korábbi lakását, a neki nem tetsző bútorokat elajándékozva vagy kidobja a lomtalanításkor. Azonban nemcsak a bútorok esnek áldozatul a ténykedésének, hanem a fényképalbum és „a levelekkel tömött vulkánfíber”¹⁸ is. A lomtalanítás tüze – mely egyébként is központi motívum a regényben – Edu és egyben a lakás újjászülését is jelképezi, a lakásban már alig van nyoma Edit néni és Jóska bácsi emlékének. Edu pakolása párhuzamba állítható Vera rendezgetésével Gabi bácsi lakásában, ám míg Edu a saját terét jelöli ki és hozza így létre, Vera saját otthontalanságát fejezi ki általa, hiszen a saját terében, a Lalival közös lakásában sem érzi teljesen otthon magát. Bár ott is rendezkedik, ugyanolyan „fullasztó[nak]”¹⁹ érzi, mint Edit néniék lakását. Gabi bácsi így vélekedik erről:

„Sose értette, miért lényeges ez, de ismert más ilyen embereket is, akik a bútorok elszánt ide-oda cipelésével próbálták lakhatóvá tenni a világot. Látott jó párszor ilyen asszonyokat. Mindig arra jutott, hogy ezek mind otthontalanok, különben mi végre volna ez az állandó cipekedés. Hogy Verának már akkor mindegy volt, amikor Edit néni úgy döntött, hogy magával viszi őt a lakásába, hogy ott éljen. Már akkor rossz helyre került, amikor megszületett. Az ilyenek sose jutottak haza, eleve nem is lehettek otthon sehol, hiába kutatták forgo-

¹⁸ TÓTH 2018, 307.

¹⁹ TÓTH 2018, 206.

lódva a világnak valamely újabb szögletét, amelyet meszeléssel, súrolással, varrással birtokba vehettek volna. És ezen semmit, igazán semmit sem változtatott az, hogy ki hol lakott, vagy hogy miként rendezte el a bútorait.”²⁰

A saját tér kialakítására egyszer kap lehetőséget Vera, mikor az Amerikába emigrált Piroska Tóni, akivel gyermekkorában egy csókot váltott, arra kéri, hogy kockás lapon tervezze meg leendő közös amerikai lakásuk berendezését, erre azonban terhessége miatt nem kerül sor. Ekkor – ahogy már említettem – az angoltanulást is abbahagyja, mintha a terhesség ténye végleg bezárná a térbe.

Városi terek és mozgás a térben

A város nem egységes, hanem kisebb terekre tagolt a regényben. A szereplők igen korlátozottan mozognak a városi térben, és szinte csupán azokat a tereket ismerik, amelyekben mindennap mozognak. Az Angyalföldről való kilépés és a város távolabbi tereibe való belépés egy másik világba való utazással ér fel az angyalföldi szereplők számára. Ez egyértelműen megjelenik, mikor Vera és Edu a babajavítóba mennek, és eltévednek:

„Az ellenkező irányba haladtak, majd egyszer csak kiértek a körútra. Hirtelen elvesztették a tájékozódási képességüket, fogalmuk se volt, merre kell továbbmenni. [...] Akkor azt találták ki, hogy elindulnak gyalog a sínek mentén, és így előbb visszajutnak a térig. A Nyugati pályaudvarnál azonban Edu gyanakodni kezdett, hogy mégse erre van a hazafelé vezető út, mert ő, ha a néni-vel villamosoznak, sohase ezt látja az ablakból. Mást szokott látni. Most már a kislány is megijedt, kétségbeesve forgolódott a tágas, idegenszerű téren.”²¹

Tájékozódási képességük csak az ismerős tereken működik, a körútra kiérve elbizonytalanodnak, a tér kitágulásával elvész az ismerősség érzése is. Feltételezhetnénk, hogy ez csupán Vera gyermeki mivolta és Edu fogyatékosága miatt van így, ám ez az otthontalanság, kívülállóság Jóska bácsi és Edit néni esetében is megjelenik. Jóska bácsi felajánlja, hogy kiszállítja a vásárolt méterárut Benkő doktorék lakására, amely mintha egy másik világhoz tartozna:

„A lakás egymásból nyíló szobái valószínűtlenül tágasnak és magasnak tűntek. [...] Ez is körfolyosós ház volt, de a gang felé sehol nem voltak kitérők az ajtók, sehol sem száradt mosott ruha, sehonnan sem szivárgott ételszag vagy kiabálás. A lakások előkelő távolságra álltak egymástól, a gangra néző szobák belsejét súlyos függönyök védték a kíváncsi tekintetektől. Jóska bácsi beszállt a liftbe. Még ez is tükörrel bélelt, faborítású és tágas volt, a lépcsőház pedig ragyogó és fehér. A kapualjban nem volt szemétbűz és macskahűgyszag, a széles fehér márványlépcső úgy futott le az üvegezett bejáratig, mint valami grandiózus, csillogó operettdíszlet.”²²

²⁰ TÓTH 2018, 255.

²¹ TÓTH 2018, 123–124.

²² TÓTH 2018, 172–174.

A város apró darabkái rendkívül különbözőek, az angyalföldiek számára éppoly idegen ez a lakókörnyezet, mint a Benkőék lakásában megpillantott akvárium. Budapest terei alapvetően a társadalmi helyzet alapján szerveződnek. Ebből azt láthatjuk, hogy terekből való kilépés lehetetlensége a felsőbb társadalmi osztályba való kerülés lehetetlenségével függ össze.

Jóska bácsi a nők számára lehetségesnek véli a jobb társadalmi osztályba kerülést házasság által, erre biztatja Verát is, a férfiak számára azonban adottnak tekinti a szociális helyzetet. Ezzel szemben Edít néni azt tanítja Verának gyerekként, hogy sosem lehet valóban gazdag egy szegény emberből, a társadalmi osztályok közötti mozgás lehetetlennek tűnik a számára: „Gazdag?! De hát mi szegények vagyunk! Aki szegény, abból sohase lesz gazdag. Sohase. Legföljebb csak olyan szegény, akinek van pénze. Gazdag sohase! Ezt tanuljad meg!”²³ A szereplők közül csak azok mozdulnak magasabb társadalmi osztály felé, akik elköltöznek, messzire kerülnek az angyalföldi környezettől, elsősorban disszidálása révén Piroska Tóni. Lali újabb és újabb vállalkozásainak köszönhetően Vera is némileg jobb körülmények között él, de valójában ők sem képesek kiszakadni a kispolgári életformából, és elszakadni az Angyalföldön szerzett élményeiktől. Ezt rendkívül plasztikusan reprezentálja, hogy Piroska Tóni nem képes más nőekkel kapcsolatot létesíteni Amerikában, hanem az egyetlen gyermekkori csókról ábrándozik, és arról, hogy Vera kiköltözik majd hozzá Amerikába.

Emellett a terek a múltábrázolás fontos eszközei is, és a korszak emblemikus helyeinek ábrázolása korábbi, a korszakban játszódo művekhez köti a regényt. Szolláth Dávid így ír erről:

„A történelmi díszletezésben ugyanis akadnak jócskán közkeletű elemek, amelyek valami közös, anekdotikus, kerekre csiszolt korszakemlékezethez utalják az olvasót, és gyanúsíthatók azzal, hogy nehezítik a korszak sajtószerepességének újrafelismerését. Ilyenképpen jellemzi a hatvanas éveket a Lehel téri piac, felidézve Bereményi *Eldorádó*jának Teleki téri piacát.”²⁴

Amerika

Amerika a szabadság, a jelen bezártságából való kitörés szimbólumaként jelenik meg a regényben. Az amerikai tér Piroska Tóni szerint meglepően tágas:

„Az eltelt egy hónap alatt se tudta megszokni a New York-i távolságokat, és újra és újra meglepődött, hogy a térképen rövidnek látszó szakaszokon negyedórát is gyalogolhat. Késétt, ahogy ebben a városban szinte mindig [...]”²⁵

A szűk, klausztrófóbb tér valószerűtlenül nagyra tágul, ám ez a szabadság és tágaság nem jár biztonsággal és a vágyott jóléttel. Piroska Tóni az ismert zárt tér biz-

²³ TÓTH 2018, 151.

²⁴ SZOLLÁTH 2014, 87.

²⁵ TÓTH 2018, 186.

tonságát próbálná újjáteremteni Vera iránti plátói szerelmével, a távoli tér hordozójává a szintén Amerikába vágó nő válik, míg Piroska Tóni Amerika és az új élet megtestesítője Vera számára.

Amerika először a Klárimama lakásába tévedt amerikai szövőlepke kapcsán jelenik meg a regényben, amelyről a szomszéd Gizike azt meséli Vicának, hogy „az imperialisták tenyészítették ki és szabadították az országra”²⁶. Visy Beatrix szerint:

„Az ötvenes-hatvanas években a szabadság és a másik élet jelképeként elképzelt, a hivatalos politika által azonban ellenségként kezelt, legendákkal és félinformációkkal övezett, ezért mégiscsak idegen és félelmetes Amerika és ambivalens »Amerika-vágy« sűrűsödik össze a szövőlepke rövid színre lépésében. [...] Ám amikor a szövőlepke teteme végül bekerül az akváriumba, mondjuk így: a magyar valóságba, a közeg nem tud vele mit kezdeni, a halak rövid érdeklődés után otthagyják.”²⁷

Kiegészíthetjük ezt azonban azzal, hogy mikor pohárral Vica kihalássza a lepkét az akváriumból, és Klárimama véletlenül megissza, a halott lepke éjszaka a kislány szemszöge szerint kirepül a nyitott szájából, mintha az Amerika iránti vágy egyszerre akadna a torkán, és egyszerre lenne megsemmisíthetetlen, mindent körülengő.

Az Amerika iránti vágy Vera öltözködésében is megjelenik. Az intézeti ruha-csomagból kiválasztott és hazavitt csíkos, üvegszerű nájlónblúz (Hófehérke üvegkoporsójának újabb megfelelője) az amerikai divatot képviseli a lány számára, azonban a többi szereplő azt elfogadhatatlannak találja. Mikor mégis viseli a blúzt, kényelmetlenül érzi magát benne, mintha az amerikai álom a szűk moziterem fullasztó levegőjében csak idegen és felesleges igyekezet lenne a valóság eltakarására, épp ugyanolyan igyekezet, mint a hajának szőkére festése.

Összefoglalás

A regény, ahogy ezt Szolláth Dávid a kritikája elején leszögezi, sok kortársához hasonlóan nem írható le a prózafordulat fogalmaival, „egyszerűbb, tán konzervatívabb poétikájú”. „Újra fontos a történet (de nem lett naiv az elbeszélés), megint érdekesek az elmesélt »dolgok«, helyszínek, történések, nem csak az elbeszélő eljárások eredetisége köti le a figyelmet.”²⁸ Takáts József új realizmus koncepciója és Szolláth meglátásai között szoros kapcsolat van, és a regény ennek keretei között is értelmezhető. A Takáts által a kortárs próza „tematikus ködfoltjai”-ként meghatározott témák közül három is a regény középpontjában áll: „a 20. századi magyar társadalom története traumatikus, elhallgatott eseményeinek feltárása”, „a sajátosan női tapasztalat megjelenítése” és „a szegénység különféle rétegeinek, helyzeteinek színre vitele”.²⁹ Az *Akvárium*, bár narratológiailag összetett mű, egy-

²⁶ TÓTH 2018, 23.

²⁷ VISY 2013, 1324–1325.

²⁸ SZOLLÁTH 2014, 84.

²⁹ TAKÁTS 2018, 342.

értelműen a történetet helyezi az elbeszélő eljárások elé. A társadalmi felelősségvállalás a regény egyik fontos célja, a regény nyíltan az ábrázolt és a jelen kor problematikus kérdéseire reflektál (pl.: holokauszt, a zsidók helyzete a kor Magyarországon, abortusz, családon belüli erőszak, örökbefogadás, gyermek és nevelőszülő, gyermek és biológiai szülő kapcsolata).

A terek ábrázolása komolyan kapcsolódik ezen témák középpontba helyezéséhez. A szereplők identitását, lehetőségeit nagyban meghatározza a származási helyük, illetve az általuk belakott terek, melyekből teljesen kilépni lehetetlennek bizonyul. A be-betörő mesei elemek a valóság igazságtalanságaira, a kor Budapestjén a mesei narratívák működésképtelenségére hívják fel a figyelmet. A regény alakjai mesékhez kötődnek, de a valóságban élnek.

Bibliográfia

BETTELHEIM 2011

Bruno BETTELHEIM: *A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Fordította KÚNOS László. Budapest, Corvina, 2011.

HORVÁTH 2018

HORVÁTH Csaba: *Megtalált szavak: Kortárs magyar irodalom posztmodernen innen, posztmodernen túl*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó, 2018. (Károli Könyvek.)

KÁROLYI 2013

KÁROLYI Csaba: ÉS-KVARTETT – Tóth Krisztina *Akvárium* című regényéről. *Élet és Irodalom* 57/49. 2013, 20–21.

SZOLLÁTH 2014

SZOLLÁTH Dávid. Csökkentett üzemmódú emberek. *Műút* 59/1. 2014, 84–87.

TAKÁCS 2013

TAKÁCS Ferenc: Antilányregény. *Mozgó Világ* 39/9. 2013, 115–118.

TAKÁCS 2018

TAKÁCS József. Az inga visszaleng: Elbeszélő próza a kétezres években. *Helikon* 59/3. 2018, 336–347.

TÓTH 2018

TÓTH Krisztina: *Akvárium*. Budapest, Magvető Kiadó, 2018.

VISY 2013

VISY Beatrix: Hófehérke és egy darabka tenger. *Holmi* 25/10. 2013, 1321–1325.